

Bülent Bayram, *Zarif Beşiri ve Çuvaş Edebiyatı (İnceleme ve Metin)*, Paradigma Akademi, İstanbul 2018, 195 s. ISBN: 978-605-2292-41-9

AKIN TİMOÇİN*

Çuvaşlar, buldukları coğrafya ve dâhil oldukları din açısından her zaman Türk dünyasının en ilgi çekici Türk topluluklarından birisi olmuşlardır. Ayrıca *Eski Batı Türkçesinin* günümüzdeki tek temsilcileridir. Hem *Batı Türkçesinin* tek temsilcileri olması hem de coğrafi, kültürel ve dilsel açıdan çok fazla etkileşim içerisinde kalmaları Çuvaşları ve dillerini daima ilgi çekici hale getirmiş ve yapılan başlangıç çalışmaları Çuvaşların ırk ve dil açısından kökenini saptamaya yönelik olmuştur. Bu sebepten dolayı Çuvaşlarla ilgili yapılan ilk çalışmalar batıda bizden daha eski tarihe dayanmaktadır. Türkiye’de ise Çuvaş Türkçesi ile ilgili yapılan ilk çalışmalar¹ 1980’li yılların sonunda başlamıştır.

Çuvaş edebiyatının gelişimi ise başlangıçta halk edebiyatı ve sözlü gelenekle varlığını sürdürmüştür. Çarlık Rusya’nın misyonerlik faaliyetleri sonucunda tercüme edilen dini metinler ve Rus edebiyatından tercüme edilen metinlerle birlikte yazılı Çuvaş edebiyatının temelleri atılmıştır.² Batı’da yapılan çalışmalar gibi Türkiye Türkoloji’sinde de başlangıç çalışmaları diğer konuları kapsamış ve Çuvaş edebiyatı ile ilgili çalışmalar çoğu zaman geri planda kalmıştır. İşte bu sebepten, Çuvaş edebiyatı ile ilgili yapılan çalışmaların azlığı ve arka planda kalmasından dolayı bu çalışma daha da kıymetli bir hale gelmiştir. Bülent Bayram, Çuvaş edebiyatı ile ilgili bu boşluğu doldurmaya çalışmış ve Türkoloji’ye önemli bir eser kazandırmıştır.

Bu çerçevede eser; *Kısaltmalar, İçindekiler, Ön Söz, Giriş, Çuvaşlara ve Çuvaş Edebiyatına Genel Bakış, Zarif Beşiri’nin Çuvaş Edebiyatı Adlı Eseri,*

* Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi. ak.timucin@windowslive.com, akin.timucin@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3010-2089

(Yazının Geliş Tarihi: 17.05.2019, Yazının Kabul Tarihi: 20.06.2019)

¹ Çuvaş Türkçesi ile ilgili yapılan ilk çalışmalar hakkında detaylı bilgi için bk. Durmuş 2009

² Çuvaş edebiyatı il ilgili detaylı bilgi için bk. Yüce 1996

Sonuç, Zarif Beşiri- Çuvaş Edebiyatı (Tıpkıbasım), Sözlük, Kaynaklar ve Dizin bölümlerinden oluşmaktadır.

Yazar, eserin girişi kısmını (s.1-6) “Zarif Beşiri” ve “Zarif Beşiri’nin Eserleri ve Çuvaşlar” diye ikiye ayırıp Zarif Beşiri’nin hayatı ve eserleri üzerinde durmuştur. “Zarif Beşiri” bölümünde Zarif Beşiri’nin Çarlık Rusya’sı döneminde dünyaya gelip Sovyetler Birliği döneminde eserler verdiği belirtilmiştir. Zarif Beşiri’nin Türk boylarının kültürleri ve edebiyatlarını bir bütün olarak ele aldığı Çuvaş, Özbek ve Uygur Türklerinin kültürleri ve edebiyatları üzerine eserler verdiği ve buna rağmen “Kızıl Kırgın” döneminde hayatta kalmış olması Zarif Beşiri’nin dikkat çeken özelliklerinden birisi olarak yazar tarafından aktarılmıştır. Ayrıca bu bölümde Zarif Beşiri’nin okuduğu medreseler, çalıştığı gazetelere dergilere ve önemli eserlerinin bazılarına yer verilmiştir.

“Zarif Beşiri’nin Eserleri ve Çuvaşlar” adlı bölümde, Zarif Beşiri’nin çok yönlülüğünden ve şiir, roman, hikâye ve deneme türlerinde birçok eser verdiğinden bahsedilmiştir. Zarif Beşiri’nin eserlerini önemli bir bölümünün Kazan’da Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü’nün Bilimsel Arşivi’nde olduğu söylenmiştir. Beşiri’nin eserleri üzerine çok sayıda çalışma yapıldığı ve bunlar arasında en kapsamlı çalışmanın ise S.F. Galimov tarafından 2017 yılında Kazan’da yayımlanan *Literaturno Hudojestvennoye i Publitsişeskoje Naslediye Zarifa Başiri* [Zarif Beşiri’nin Edebi-Sanatsal ve Sosyo-Politik Konulu Mirası] eseri olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Galimov’un kitabında hazırlanan Beşiri’nin eserlerinin listesi de bu bölümde verilmiştir. Zarif Beşiri’nin tanınması ve çalışmalarının kapsamının öğrenilmesi açısından eserlerinin listesi aşağıda verilmiştir.

Eser Adı	Eser Türü	Yayın Yeri-Yılı
Da Zdravstvuyet Svoboda! [Yaşasın Özgürlük]	Şiir	Kazan Möhbiri Gazetesi, 1906
Dumaga Hat [Dumaya Mektup]	Şiir	Kazan Möhbiri Gazetesi, 1906
Millet Kaygısı [Millet Kaygısı]	Şiir derlemesi	Millet Neşriyatı, 1907
Yazgı Koyaş [Bahar Güneşi]	Şiir derlemesi	Kerimov, Höseyinov ve Şirkesi Neşriyatı, 1908
Tutry Tavışı [Papağan Sesi]	Şiir derlemesi	Kerimov, Höseyinov ve Şirkesi Neşriyatı, 1908
İrtengi Azan [Sabah Ezanı]	Şiir derlemesi	Kerimov, Höseyinov ve Şirkesi Neşriyatı, 1909
Yadker [Yâdigar]	Şiir derlemesi	Kerimov, Höseyinov ve Şirkesi Neşriyatı, 1909
Yuatkış ye Yuatkıç [Avutucu ya da Avutucu]	Şiir derlemesi	Kerimov, Höseyinov ve Şirkesi Neşriyatı, 1909
Yaz Tamçıları [Bahar Damlaları]	Şiir derlemesi	Böraderen Kerimovlar Neşriyatı, 1909
Elmet Hazret Felsefesi [Elmet Hazret Felsefesi]	Öykü	Çükeç Dergisi, 1909

Yaman Atalar [Kötü Babalar]	Öykü	Böraderen Kerimovlar Neşriyatı, 1910
Hissiyat Baskıçları [Hissiyat Basamakları]	Şiir derlemesi	Yul Neşriyatı, 1910
Kızlar Kiraeti	Eser derlemesi	Yul Neşriyatı, 1910
Çuvaş Kızı Enise	Roman	Böraderen Kerimovlar Neşriyatı, 1910 Çuvaşknigoizdat, 1960 (Çuvaşça) Tatar Kitap Neşriyatı, 1958 – Seçme Eserler, (s. 88-194)
Behetli Ana [Bahtlı Anne]	Hikaye	1910
Şayan Fehim [Haylaz Fehim]	Hikaye	Böraderen Kerimovlar Neşriyatı, 1910 Tatkitneşr, 1960
Faetonçı [Faytoncu]		Sabah Neşriyatı, 1911
İranda Üç Yulbasar [İranda Üç Haramî]	Hikaye	Megarif Neşriyatı, 1911
Nurgali Soldat [Asker Nurgali]	Manzume	Millet Neşriyatı, 1911
Karun Bilen Harun [Karun İle Harun]	Hikaye	Millet Neşriyatı, 1911
Tevfiyk-Hidayet [Tevfik ve Hidayet]	Hikaye	Vakit, 1911
Kartada Otulgan Kız [Kumarda Kaybeden Kız]	Hikaye	Ömit Neşriyatı, 1913
Yeşesin Avıl Kızları [Yaşasın Köy Kızları]	Hikaye	Şerık' Neşriyatı, 1913
Zifakayım Bilen Tebrik İttim, Beyrem Hetiresi [Zifacığım İle Tebrik Ettim Bayram Hatırası]	Hikaye	Kerimov, Höseyinov ve Şirkesi Neşriyatı, 1913
Hissiyat Bişikleri [Hissiyat Beşikleri]	Şiir derlemesi	Böraderen Kerimovlar Neşriyatı, 1913
Aslamçılıқта [Tüccarlıkta]	Hikaye	Megarif Neşriyatı, 1914
Faminizm		Uzbekgosizdat' Neşriyatı, 1925
Monda-Teginde [Orada Burada]		Uzbekgosizdat' Neşriyatı, 1925
İndi Töşindi [Şimdi Anladı]	Hikaye	1925
Zarif Beşiri Şıgırları [Zarif Beşiri Şiirleri]	Şiir derlemesi	Tatizdatelstvo, 1927
Yefek Külmek [İpek Gömlek]	Öykü	1927 (Özbek Türkçesi) Tatizdat, 1928 (Tatar Türkçesi)
Tike Taşlar Eylesinde [Dik Kayalar Çevresinde]	Şiir derlemesi	Tatizdat, 1929
Ala-Bola Çet		Uzbekgosizdat Neşriyatı, 1929
Ağıya Hanef		Uzbekgosizdat Neşriyatı, 1929
Çuvaş Edebiyatı	İnceleme-Antoloji	Kazan, 1927
Uygur Edebiyatı	İnceleme-Antoloji	Kazan 1928
Üzbek Edebiyatı	İnceleme-Antoloji	Kazan, 1929
Zayım		Tatizdat Neşriyatı, 1929
Kara Tarakannar [Kara Böcekler]	Hikaye	Tsentrizdat Neşriyatı, 1930

Tike Taşlar Eylesinde [Dik Kayalar Çevresinde]	Şiir derlemesi	Tatizdat Neşriyatı, 1930
Tsin Tszyanlunun Bulekleri [Tsin Tszyanlu'nun Hediyesi]		Komsomol Dergisi, 1937
İzbranniye Proizvedeniya / Saylanma Eserler [Seçme Eserler]	Seçme eserler	Tataristan Kitap Neşriyatı, 1958
Karağoş Yavı [Karaguş İstilas]		Başknigoizdat, 1958
Yefek Kortı [İpek Böceği]		Tataristan Kitap Neşriyatı, 1962
Zamandaşlarım Bilen Oçraşular [Zamandaşlarımla Buluşmalar]		Tataristan Kitap Neşriyatı, 1968 Tataristan Kitap Neşriyatı 2014.

Yazar bu bölümde Zarif Beşiri'nin Çuvaşlarla birlikte aynı bölgede yaşadığını, dolayısıyla Çuvaşları ve kültürlerini çok iyi gözlemlediğini belirtmiştir. Beşiri'nin Çuvaşlarla ilgili üç eser kaleme aldığı ve bunların “Çuvaş Kızı Enise” adlı uzun hikâye, “Çuvaşlar” adlı deneme ve “Çuvaş Edebiyatı” adlı eserler olduğunu söylemiş ve bu üç eserle ilgili çeşitli bilgiler vermiştir.

1.Bölüm: Çuvaşlar ve Çuvaş Edebiyatına Genel Bakış (s.7-14) adlı bölümden oluşmaktadır ve iki ana kısma ayrılmıştır. İlk ana kısım “Zarif Beşiri ve Çuvaşlar”, ikinci ana kısım ise “Zarif Beşiri ve Çuvaş Halk Edebiyatı” bölümüdür. Yazar ilk ana kısımda, Tatar edebiyatında diğer Türk topluluklarının kültürlerini ele alan çalışmaların bulunduğunu, Zarif Beşiri'nin de bu bağlamda Çuvaş, Uygur ve Özbek Türkleriyle ilgili eserler vermiş olmasının onun da diğer Tatar aydınları gibi Türk dünyasına bütüncül bir bakış açısıyla yaklaştığını hatta Müslüman olmayan Çuvaşları da kapsadığını dile getirmiştir.

“Zarif Beşiri ve Çuvaş Halk Edebiyatı” adlı ikinci ana kısımda ise Beşiri'nin o dönemde aslında daha zengin olan halk edebiyatına eserinde çok az değindiği bunun da sebebinin önce “Şura” dergisinde daha sonra ise kitaplaştırarak Orenburg'da yayınladığı “Çuvaşlar” adlı denemeler olduğu belirtilmiştir. Beşiri' denemelerinde Çuvaş kültürünü on iki başlık altında ele almıştır.

- 1.Dinleri ve Eski Eserleri
- 2.Dilleri ve Ağızları
3. Atasözleri, Bilmeceleri, Hikâyeleri ve Türküleri
4. Gelenekleri ve İnançları
5. Ekonomileri, Namusları ve Milli Duyguları
6. Maarif ve Gençler ile Matbuatları
7. Yaşamları ve Bayramları
8. Giyimleri ve El İşleri
9. Duaları ve Dilekleri
10. Konukseverlik İyilik ve Dostça Davranışlar
11. Kadın- Kızları, Ev ve Çocuk Terbiyeleri
12. Melodileri, Müzik ve Hissiyatları

Ayrıca bu bölümde Çuvaş halk edebiyatı ürünlerinin, Çarlık Rusya'nın baskılarına rağmen Çuvaş dilinin saf ve zenginliğinin korunmasında önemli bir

rol oynadığı dile getirilmiştir. Beşiri Çuvaş halk türküleriyle, Tatar türkülerini kısaca karşılaştırmıştır.

2.Bölüm: Zarif Beşiri ve Modern Çuvaş Edebiyatı (s.15-37) adlı bölümdür. Bu bölüm de kendi içerisinde iki ana kısma ayrılmıştır. Bunlar “Sovyet Dönemi Öncesi Çuvaş Edebiyatı” (s.16-30) ve “Sovyet Dönemi Sonrası Çuvaş Edebiyatı” (s.30-37) kısımlarıdır. Bu bölüm modern Çuvaş edebiyatının başlangıç dönemlerini, önemli şahsiyetlerini ve eserlerinden örnekleri içermektedir. İlk ana kısma geçmeden önce Beşiri’nin dönemin ediplerine bakış açısı, ediplerin üzerinde hangi akımların etkisinin olduğu ve dönemim siyasi durumunun edebiyata nasıl yansdığı üzerinde durulmuştur.

Ayrıca bu bölümde Beşiri’nin değerlendirme yaptığı yazar ve şairlerin eserlerinin yayımlandığı süreli yayınların da isimleri verilir. Bunlar; “Hıpar”, “Suntal”, “Kapkın”, “Çuvaş Yalı”, “Kanaş”, “Şamrık Kirestiyen”, “Çuvaş Kirestiyeni” dir. Süreli yayınlar hakkında yazar tarafından detaylı bilgiler dipnotta verilmiştir.

Yazar, Beşiri’nin Çuvaş edebiyatını tam bir sınıflandırmaya tabi tutmamakla birlikte ikiye ayırdığını 1917 devrimine kadar eser verenler ve Sovyet Devrimi sonrası eser veren şair ve yazarlar hakkında bilgi verdiğinin belirtmiştir.

“Sovyet Dönemi Öncesi Çuvaş Edebiyatı” kısmında yazar modern Çuvaş edebiyatının ortaya çıkışını iki aşamada değerlendirmiştir. İlk olarak modern Çuvaş edebiyatının ortaya çıkışını 18.yüzyıla birlikte dini metinler ve misyonerlik faaliyetleriyle başladığına değinmiş, ikinci olarak da asıl edebi metinlerin ortaya çıkışını sağlayacak faaliyetlerin İ.Y. Yakovlev ile birlikte başladığını belirtmiştir. “Sovyet Dönemi Öncesi Çuvaş Edebiyatı” Yakovlev ve onun açtığı “Simbir Çuvaş Öğretmen Okulu” bağlamında değerlendirilmiş ve gerçek anlamda ilk şair ve yazarların bu okullardan yetiştiği aktarılmıştır. Yazar daha sonra Beşiri’nin eserinde geçen, M. F. Federov, Konstantin İvanov, N.İ. Polorusov, İvan Ahah, Georgiy Talmırza, Nikolay Şupuşşını hakkında alt başlıklar halinde detaylı bilgiler vermiştir. Çuvaş yazarları ve şairleri üzerine çok fazla çalışmanın bulunmayışı bu eseri, yazar ve şairlerle ilgili verdiği detaylı bilgiler sayesinde daha da kıymetli hale getirmiştir.

“Sovyet Devrimi Sonrası Çuvaş Edebiyatı” kısmında yazar Sovyet öncesi eser veren yazar ve şairlerin Çarlık döneminde yetiştiğine ve modern eğitim imkânları, aydınlanma gibi hususların hepsinin tamamen Ruslar aracılığıyla olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Çuvaşların kadimci-gelenekçi gibi bir rekabet ve çekişme yaşamadıkları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde alt başlıklar olarak, dönemin şairleri olan; Şemen Elker, Humma Şemeni-Çikeş, Nikifor Vaşanka, Trubina Marhvi, Petir Husankay, Mitte Vaşleyi, Viktor Rsay ve Şipritun Şıpçık hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

41-160. sayfalar arasında eserin, sol tarafta Arap harfli metinler sağ tarafta ise metinlerin okunuşları yer alacak şekilde tıpkıbasımına yer verilmiştir. Metinlerin tıpkıbasımlarının ve okunuşlarının çalışmada bulunuyor oluşu, Çuvaşlar ve Çuvaşça üzerine çalışacak araştırmacılara da mutlaka kolaylık sağlayacaktır.

Kitabın son kısmı ise “Sözlük” (s.161-189), “Kaynaklar” (s. 189-192) ve “Dizin” (s.193-195) kısımlarından oluşmaktadır.

Zarif Beşiri ve Çuvaş Edebiyatı adlı bu çalışma Zarif Beşiri'nin tanıtılması ve eserleri hakkında bilgilerin verilmesinin yanı sıra Çuvaş edebiyatını; “Sovyet Öncesi Çuvaş Edebiyatı” ve “Sovyet Sonrası Çuvaş Edebiyatı” diye iki ayrı başlık altında inceleyerek dönemin edipleri hakkında detaylı bilgiler vermesi açısından da oldukça önemlidir. Çuvaş edebiyatıyla ilgili çalışmaların azlığı göz önünde bulundurulduğunda Çuvaş edebiyatı çalışacak olan araştırmacıların için önemli bir kaynak niteliğindedir. Bilim dünyasına bu önemli katkıyı sağladığı için hocamız Bülent Bayram'a teşekkür eder ve gelecekteki çalışmalarında kendisine başarılar dileriz.

Kaynaklar

Bayram, Bülent. (2019). *Zarif Beşiri ve Çuvaş Edebiyatı (İnceleme ve Metin)*, İstanbul Paradigma Akademi.

Durmuş, Oğuzhan (2009). Çuvaşçanın Şekil Bilgisi (Doktora tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne), Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>

Yüce, Nuri. (1996). Coğrafya, Tarih, Halk Bilgisi, Dil ve Edebiyat Bakımından Çuvaşlar, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 42 (1994), s.205-229

İnternet Kaynakları

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78571/cuvas-edebiyati-26-cilt.html>